

Bölüm II

Dilbilim, Filoloji ve Hititoloji

Filoloji (tr: betikbilim, ing: philology, fr: philologie, alm: Philologie), bir toplumun ve kültürünün kullandığı dili, araç olarak kullanan ve o toplumun tarih ve kültürünün rekonstrüksiyonunu yapan bilim dalıdır. Dilbilim (Lisansiyet, linguistics, linguistique, Linguistik) ise, kısaca her yönüyle dili inceleyen, dilin bilimi diyebileceğimiz, sesbilim, biçimbilgisi, dizinbilgisi gibi alt dalları ile daha geniş bir bilim dalıdır. Hititoloji, diğer filolojiler gibi dilbilimin araçlarından faydalanır, birincil kaynaklar olarak nitelediğimiz çivi yazılı belgelerin çeviri, analiz ve yorumunu yapmak için, dilbilim araçlarının yanı sıra terimlerinden de yararlanır. Bu bölümün amacı, Hitit Dili üzerine çalışan araştırmacıların, dilbilim ile kesiştiği noktalarda sıkça karşılaştığı kavramlara açıklık getirmektir¹.

Dil

Dil, bir sosyal grubun üyelerinin anlaşmalarına ve birlikte çalışmalarına yarayan gelişigüzel (arbitrer) ses sembollerinden kurulmuş bir sistemdir. Dil, sözlü ve yazılı olarak bilginin ve kültürün aktarılmasını sağlar. Bu özelliğiyle dil, bir topluluğu topluma dönüştüren unsurdur.

1 İleri çalışmalarda kaynakları rahat taramayı sağlamak amacıyla terimlerin genelde iki Hint-Avrupa Dilinde (Fransızca ve Almanca) karşılıkları verilmeye çalışılmıştır. Terimlerin bazen ek olarak, bazen de yalnızca İngilizcesinin, çeşitli nedenlerle (terimin sadece o dilde olması, diğer dillerdeki kökten farklı olması vb.) verilmesi uygun görülmüştür.

Dilin Birimleri

Sesbirim (fonem, phoneme, phonème, Phonem)

Dili oluşturan en küçük birim seslerdir. Birçok dilde sesler, harf adı verilen işaretlerle yazıya geçirilir. Türkçede E harfi: Fransızca [ö] sesini, İngilizce [i] sesini karşılar. Sesbirim, dilde anlam ayırdedici en küçük birimdir. Sesbirimler değiştirildiğinde ya da sıralamaları değiştiğinde, anlam değişir ya da anlamsızlaşır.

Örneğin, *yara* sözcüğü /y/, /a/ ve /r/ sesbirimlerinden oluşmaktadır².

Sesbirimlerin yerleri değiştirilirse:

yara → *ayar, raya* gibi farklı sözcükler elde edilir. Ya da,

yara → *yaar, ryaa* gibi, Türkçe için, anlamsız sözcükler ortaya çıkar.

Sözcüğün ilk sesbirimi, başka sesbirimlerle değiştirilecek olursa:

yara → *kara, para, dara* gibi farklı anlamlarla karşımıza çıkar.

Burada anlamda değişikliği oluşturan, tek başına bir anlamları olmayan, /k/, /p/ ve /d/ sesbirimleridir. Ancak anlamı değiştirmesine rağmen, sesbirimler bir düşünceyi tek başlarına yansıtamazlar. Sesbirimler dilbilimin iki büyük alt dalı, Sesbilim (Fonetik) ve Görevsel Sesbilim (Fonoloji)'in inceleme konusudur.

Biçimbirim (morfem, morpheme, morphème, Morphem):

Biçimbirimler, sesbirim ve sesbirim bileşimlerinden oluşan, dildeki en küçük anlamlı öğelerdir. Dilimizdeki bütün yapım ve çekim ekleri birer biçimbirimdir.

Örneğin **...-le ...-a ...-me-di** şeklinde, sözcüklerin olmadığı bir tümece, belirli belirsiz bir anlam sezdirir. Yani, “**biriyle/bir şeyle bir yere/bir şeye bir şey yapmadı**”:

Annesiyle pazara gitmedi,

bizimle İstanbul'a gelmedi,

kalemle deftere yazmadı, diye bir mesaj iletebilir.

2 Dilbilimciler sesleri yazıda köşeli parantez [ ] içerisinde belirtirler, sesbirimin ayırdedici özelliğini belirtmek için ise iki yatay çizgi // kullanılır.

Biçimbirimler dilbilimcilerce çeşitli şekillerde sınıflandırılır. Bunlardan biri bağımlı (bound), diğeri ise bağımsız (free) biçimbirimler şeklinde olmaktadır. Örneğin *köylülere* ve *untouchable* sözcüklerindeki biçimbirimler şöyledir:

<i>köy</i>	<i>-lü</i>	<i>-ler</i>	<i>-e</i>
bağımsız	bağımlı	bağımlı	bağımlı

<i>un</i>	<i>touch</i>	<i>able</i>
bağımlı	bağımsız	bağımlı

Yukarıdaki örnekte, bağımlı biçimbirim olarak tanımlanan grubun genel adı aynı zamanda ek (affix)'tir. Ekler, sözcüğün önüne eklenirlerse önek (prefix); sözcüğün arkasına eklenirlerse son ek (suffix) olarak adlandırılırlar.

Önek *untouchable*'daki *un-*

Son ek *köylüler*'deki *-lü, -ler* gibi.

Sözcük/Kelime (word, mot, Wort):

Sesbirimlerin belli bir biçimde sıralanarak oluşturduğu, belli görevi olan ve bir ulusun bireyleri arasında belli bir anlamın aktarılmasında aracılık eden birimler, sözcüklerdir. Sözcükler, yukarıda bahsedilen bağımlı-bağımsız biçimbirim sınıflamasından yola çıkarak, bir ya da daha fazla biçimbirimden oluşan birimler olarak da tanımlanabilir (Yukarıda verilen örnekte: *köylü* sözcüğü bir bağımsız ve bir bağımlı biçimbirimden oluşmuştur).

Sözcükler, kavramları tam olarak yansıtabilirler. Sözcük türleri (parts of speech/word classes, Wortarten/Wortkategorien), cinsiyet (genus), sayı (numerus), zaman (tempus) gibi dilbilgisel türlerle (grammatical categories) birlikte, belirli bir dil öğreniminin büyük kısmını oluşturur.

Tümce/Cümle (sentence, phrase, Satz):

Tümce, dilin yapısına ve sözdizimi (sentaks) kurallarına uygun olarak oluşturulan bir anlatım parçasıdır. Tümcelerin kuruluşu dilden dile farklılıklar gösterir. Bir dilde anlatım ve anlama yöntemi, o dilin yapısı ve sözdizimi

ile ilgilidir. Ayrıca diller, tümcedeki basit sözcük sıralamasına (*Basic Word Order*. Türkçe'de Özne Nesne Eylem – İngilizce'de Subject Object Verb³) göre yapısal farklılık çeşitliliğini tespit etmek için sınıflandırılmaktadır.

Türkçe basit sözcük sıralaması	<i>Kuş</i>	<i>su</i>	<i>içti.</i>	SOV
İngilizce'de	<i>The bird</i>	<i>drank</i>	<i>water.</i>	SVO

Dilbilimin Dalları

Sesbilim (fonetik, phonetics, phonétique, Phonetik):

İnsan dilinin seslerini, yani dillerin ses yönünü inceleyen sesbilim, sözlü dil, konuşulan dil ve onun sesleri üzerinde duran geniş bir dilbilim dalıdır. Sesbilimin birçok alt dalı vardır, bunlardan bazıları:

- **Söyleyiş Sesbilimi (articulatory phonetics, artikulatorische Phonetik):**

Konuşma işinin gerçekleşmesi, söyleyiş (artikülasyon) sırasında dil seslerinin oluşması, seslerin çıkış yerleri (dudak, damak, gırtlak gibi) ve biçimleri (patlamalı, sürtünmeli gibi), hece, vurgu, ton gibi kavramlar ve dil seslerinin gruplandırılması gibi konular üzerinde çalışır.

- **Dinleyiş Sesbilimi (auditory phonetics, auditive Phonetik):**

Dil seslerinin dinleyen tarafından duyulması ve değerlendirilmesi için gerçekleşen işlemleri inceler.

- **Akustik Sesbilim (acoustic phonetics, akustische Phonetik):**

Dil seslerinin akustik açıdan niteliklerini, sesleri doğuran titreşimlerin sıklığını (frekans), seslerin süre ve duyulma gücü bakımından niteliklerini inceler.

Görevsel Sesbilim (fonoloji, phonology/phonemics, phonologie, Phonologie):

Görevsel Sesbilim'in esas konusu dilde *anlam ayırdedici* birim olarak tanımlanan sesbirimlerin görevlerini, değişimlerini tespit etmek ve incelemektir. Temelde biçimbilgisi ve dizimbilgisine yardımcı olarak çalışır.

3 Sözdizimi (sentaks)'nde verb terimi predicate terimi ile karşılanmaktadır.

Görevsel Sesbilim, sesbilim farklı olarak, tüm insan dillerindeki seslerin fiziksel yönüyle değil, belirli bir dildeki seslerin anlam yönüyle ilgilenir. İncelenen dilin seslerini, dili kullananlar tarafından nasıl değerlendirildiği ve hangi seslerin belirleyici olduğu açılarından araştırır.

Biçimbilgisi (morfoloji, morphology, morphologie, Morphologie):

Dilbilgisel (gramer) anlamda biçimbilgisi, bir dildeki kökler, ekler, bunların birleşme yolları ile eklerin türetme ve çekim özellikleri üzerinde durur. Dillerin biçimsel sınıflandırmasında temel alınan biçimbirimler, dilbilimin alt dalı olan biçimbilgisi tarafından incelenir. Biçimbilgisi, biçimbirimlerin oluşturdukları birimlerdeki (sözcük, tümce gibi) görevleri, o dil içerisindeki yeri ve sınıflandırılması üzerine çalışır.

Dizimbilgisi/Sözdizimi (sentaks, syntax, syntaxe, Syntax):

Dizimbilgisi, klasik anlamda sözcüklerin bir tümceyi oluşturmak için nasıl sıralandıkları ile ilgilenir. Günümüzde dizimbilgisi çalışmaları, sözcüklerin ve sözcük öbeklerinin birbirleriyle ilişkileri, sıralanışları, bir dilde kurulması olanaklı tümce tiplerinin saptanarak, dil dizgesi için genel kurallar bulmak üzerinde yürütülmektedir.

Bir dilin, sesbilim, biçimbilgisi ve dizimbilgisi, o dilin temel dilbilgisini (yani gramerini) oluşturur.

Anlambilim (semantik, Semantics, sémantique, Semantik):

Anlambilim, dilin doğrudan anlam yönüyle ilgilenir ve ses ile düşünce arasındaki ilişki üzerine çalışır. Anlambilim, genel olarak durgun (statique) ve gelişmeli (évolutive) anlambilim başlıkları altında karşımıza çıkar. Durgun anlambilim, sözcük, kavram, anlam konuları ve bununla bağlantılı eşanlamlılık (synonymie), eşadlılık (eşseslilik/sesteşlik, homonymie), çokanlamlılık (polysémie) üzerine çalışırken, gelişmeli anlambilim anlam değişimleri üzerine eğilir.

Sözcükbilim (leksikoloji, lexicology, lexicologie, Lexikologie):

Klasik anlamda sözcükbilimi, dilin sözcük hazinesi (vocabulary, vocabulaire, Vokabular) üzerine çalışır. Sözcük hazinesi, sözcüklerin kökenleri ve tarihsel gelişimlerini ele alır. Dilbilimin bu disiplini, anlambilim, adbilim ve sözlükbilim ile ortak ve kesişen çalışma alanlarına sahiptir.

Adbilim (onomasiologie, Onomasiologie ve onomastics, onomastique, Onomastik):

Adbilim, iki başlık altında ele alınmaktadır: anlambilim gibi sözcük-kavram ilişkisine eğilen genel adbilim (onomasiology, onomasiologie, Onomasiologie) kullandığı yöntemler açısından anlambilimden ayrılır. Bir kavramın çeşitli dillerde nasıl adlandırıldığı, bir dilde nasıl anlam bulduğu, genel adbilimin konusudur.

Özel adları konu alan özel adbilim (onomastics, onomastique, Onomastik) ise filolojik çalışmalar için ayrıca önem taşıyan bir dilbilim alt dalıdır. Özel adları, kökenbilgisi (etimoloji) ve tarihsel gelişmesi yönünden inceleyen adbilimin; yeradları üzerine çalışan (yeradibilim / toponimi, toponymy, toponymie), kişi adları üzerine çalışan (kişiadibilim / antroponimi, antroponymie), nehir, ırmak, göl gibi su adları üzerine çalışan (suadibilim / hidronimi, hydronymie), dağ adları üzerine çalışan (dağadibilim / oronimi, oronymie) dalları mevcuttur.

Sözlükbilgisi (leksikografi, lexicography, lexicographie, Lexikographie):

Sözlükbilgisi, çeşitli alanlarda sözlük hazırlama ve yöntemleri üzerine çalışan bir dilbilim alt dalıdır. Sözlükler bir ya da birden fazla dilin karşılaştırmalı sözcük varlığını ortaya koyar nitelikte olabilirler. Sözlükbilgisinin çalışma konusunun merkezinde sözlük olması nedeniyle, günümüzde bir dilbilim dalı olarak kabul görmemektedir. Ancak, sözlük hazırlamak, dili belgelemede önemli aşamalardan biridir. Bu nedenle, sözlükbilgisini, filolojiye yardımcı önemli alt dilbilim disiplinlerinden biridir.

Lehçebilim (diyalektoloji, dialectology, dialectologie, Dialektologie):

Bir dilin, tarihi, siyasi, kültürel ve sosyal nedenlerle, yayıldığı coğrafyada, zamanla ses ve şekil yapısında, ayrıca sözcük varlığında önemli değişiklikler meydana gelir. Bu değişiklikler ve farklılaşmalar sonucunda lehçe olarak adlandırılan kollar ortaya çıkar. Lehçebilim, lehçeyi inceleyen dilbilimin alt dalıdır.

Dillerin Sınıflandırması

Dünya üzerinde yaklaşık 3000-3500 dil vardır. SIL International⁴ tarafından belgelenen, içerisinde lehçelerin de yer aldığı 7000 civarında dil, 100'den fazla dil ailesi altında sınıflandırılmıştır. Bu liste aşağıda ele alacağımız dil ailelerinin ölü üyelerini içermemektedir. Varolan ve varolmuş dillerin kesin bir rakamına ulaşamamasının altında, incelenmeyen bölgelerin, yazı diline geçirilmemiş dillerin varlığı, bazı lehçelerin dil sayılıp sayılmayacağı üzerine süren tartışmaların olması gibi nedenler yatmaktadır.

Diller genel olarak iki sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bunlardan ilki morfolojik özellikler göz önüne alınarak yapılandır:

Biçim Açısından Diller (Morfolojik Sınıflandırma):

Biçimsel sınıflandırmada diller iki grup altında ele alınmaktadır. Bunlar, analitik diller (çözümlemeli/yalınlayan/tecrit edici diller, analytic languages) ve kaynaştırıcı/çekimli dillerdir (synthetic languages). Aşağıda bu gruplar ve alt dalları örneklerle ele alınmıştır.

1. Analitik/Yalınlayan Diller (langue analytique/isolante, analytischer/isolierender Sprachbau)

Çince, Vietnam Dili, Himalaya, Afrika Dilleri, Bask Dili gibi, çekimin olmadığı, sözcüklerin ek almadan, büküme uğramadan, değişmeden kaldığı dillerdir. Bu dillerde, sözcüğün anlam ve görevleri, tümce içerisindeki yeri ve başka sözcüklerle yan yana gelmesiyle değişir. Vurgu çok önemlidir. İngilizce bu grubun bazı özelliklerini taşır. Bu dillerin en karakteristik örneği Çince'dir.

Çince:

wǒ chī hūn

ben ye- et (Ben et yerim)

wǒ bù chī hūn

ben -me- ye- et (Ben et yemem)

wǒ chī hūn ma?

ben ye- et mi? (Ben et yer miyim?)

4 Summer Institute of Linguistics, dünya üzerindeki özellikle az bilinen dilleri belgelemeye çalışan, Amerika kökenli bir kilise organizasyonu. Gordon, Raymond G., Jr. (ed.), 2005¹⁵. *Ethnologue: Languages of the World*. Dallas, Texas.: SIL International. (<http://www.ethnologue.com/>)

2. Bitişken/Çekimli Diller (Langue synthétique, synthetischer Sprachbau)

Bitişken/Çekimli diller sözcük ve biçimbirimlerin kullanımı ve birbirleriyle kaynaşma derecelerine göre alt gruplarda incelenir.

a. Bağlantılı (Bitişken) Diller (langue agglutinante, agglutinierender Sprachbau)

Türkçe, Altay dilleri (Moğolca, Mançu-Tunguz dilleri), Japonca, Ural dilleri (Fince, Macarca, Samoyetçe), bazı Afrika ve Asya Dilleri gibi dillerde, sözcükler ve öğeler, değişmeyen bir köke, hal (casus), sayı (numerus), zaman (tempus), kişi (persona), kip (modus) vs. belirten çeşitli görevleri olan biçimbirimlerin bağlanmasıyla elde edilir.

<i>gir</i>	<i>-iş</i>	<i>-im</i>	<i>-ci</i>	<i>-ler</i>
eylem	eylem (işteş)	ad	ad	ad (çoğul)

Ayrıca Sümerce, Hurrice ve Urartuca morfolojik sınıflandırmada bağlantılı diller içerisinde yer alır.

b. Kaynaştıran/Bükümlü Diller (langue flexionnelle, fusionaler Sprachbau)

Büküm (flexion, inflection, Flexion), çekim sırasında kökün, özellikle kökteki ünlünün değişmesidir. Bu dillerde bükümün yanısıra ekler ve kökler değişen düzeylerde kaynaşma eğilimindedir. Büküm Türkçe gibi dillerde yoktur. Birçok Hint-Avrupa Dili ve Semitik Diller bu morfolojik sınıfın içerisinde.

Yapım ve çekim sırasında gövde seslileri değişir:

Arapça

ka:tip   *ketebe*   [ā] “ [e]’ye (tekil - çoğul) “yazman”

Akkadca

parasu   *purus*   [a] “ [u]’ya (matar - emir kipi 2. kişi) “bölmek”

İngilizce

foot   *feet*   [u] “ [i]’ye (tekil - çoğul) “ayak”

Yapım ve çekim sırasında kök değişir ve ekler değişen köke eklenir:

Almanca

<i>finden</i> “bulmak”	<i>fand</i> (Imperfekt)	[i] “ [a]’ya
	<i>gefunden</i> (Partizip Perfekt)	[i] “ [u]’ya dönüşür + ge- (geçmiş partizip eki)

Fransızca

<i>boire</i> “içmek”	<i>bus</i> (passé simple)	[ua] “ [ü]’ye ve 1 ve 2. kişi için + -s eki
	<i>bu</i> (passé composé)	[ua] “ [ü]’ye dönüşür.

c. Yapışkan Diller (langue polysynthétique, Polysynthetischer Sprachbau)

Bağlantılı dillerde ekler köklerden ayırtebilebilir düzeydeyken, kaynaştırılan dillerde ekler köklere kaynaşmış durumdadır. Kaynaşmanın çeşitli dereceleri vardır. Amerikan yerli dilleri, Eskimo Dili (İnuit), Gürcüce, Grönland Dilleri gibi sözcük ve biçimbirimlerin kaynaşması sonucu bütün bir tümce tek bir sözcüğe sığar. Bu tip dillerde eylem tümcenin diğer öğelerini kendisinde birleştirir:

Eskimo Dili:

takusariartorumagaluarnerpâ

“onun bununla uğraşmaya gerçekten niyeti olduğunu sanıyor musunuz?”

Ayrıca kaynaştırma özelliği pek çok dilde, örnekleri az sayıda da olsa bulunmaktadır:

İngilizce: *Antidisestablishmentarianism* “kiliseyi devletten ayırma karşıtlığı”

Türkçe: *Avusturyalılaştıramadıklarımızdan mısınız ?*

d. Tasnif Edici Diller (classificatory languages)

Afrika’da günümüzde yaklaşık 200 milyon kişi tarafından konuşulan Bantu Dillerinde, sözcükler ait oldukları sınıflara göre (eşya, canlı, hareket vs gibi) öneklerle tümce içerisinde kullanılır. Örneğin Swahili Dili’ndeki aşağıdaki tümceyi oluşturan sözcükler ayrı ayrı kişi adını (*ba-*) önek olarak almıştır.

ba-kazana ba-enda

kızlar gidiyorlar

Dillerin bir diğer sınıflandırması akrabalık ilişkileri üzerinedir:

Kaynak / Akrabalık İlişkileri Bakımından Diller:

Ses dizgesi, biçim, yapı, sözdizimi açısından yakınlıklar ile aralarında akrabalık ilişkisi bulunan, bir bölümü birbirinden türemiş (Fransızca, Rumence <*Latince'den) ve zamanla başkalaşmış dillerin bağlı bulunduğu gruba *Dil Ailesi* denir.

Hititçe çalışmaları sırasında iki büyük dil ailesinden diller ile sıklıkla karşılaşılmaktadır:

1. Afro-Asyatik Diller

Eskiden Hami-Sami Dil Ailesi olarak adlandırılan Afro-Asyatik Dil Ailesi altında Berberi Dilleri, Çad Dilleri, Semitik Diller, Kuşit Diller aileleri ve eski Mısırca yer almaktadır. Bu alt dil aileleri içerisinde bugün konuşulan Arapça, Amharca (Etiyopya), İbranice gibi dillerin M.Ö. II. binyıldaki bugün ölü atası olan Akkadca ile birlikte M.Ö. I. binyılın dilleri olan Aramice ve Fenikece'nin de yer aldığı Semitik diller ailesi Hititoloji çalışmaları için ayrıca önem taşımaktadır. M.Ö. II. binyılda Akkadca, 19. yy'da Fransızca, günümüzde İngilizce'nin olduğu gibi bir *lingua franca* (genel iletişim dili) idi.

Akkadca, coğrafi olarak kuzeyde Asur güneyde Babil olmak üzere iki büyük lehçeye ayrılmıştır. Bu iki lehçe zamanla farklılaşarak dil olarak anılmaya başlanmıştır. Asurca ve Babilce olarak adlandırılan bu lehçelerden, Mezopotamya'nın güneyindeki Babil'in, Suriye bölgesindeki birçok merkeze ihraç ettiği yazı sistemini, Hitit Devleti de kullanmıştır. Anadolu'ya yazı, Asurlu tüccarlarla girmiş ve yaklaşık iki yüz yıl kullanılmış olmasına rağmen, Hitit Devleti'nin kurucusu I. Hattuşili'nin muhtemelen Kuzey Suriye seferlerinden getirdiği kâtiplerle kurduğu Hattuşa kâtip ekolü, Eski Babil çivi yazısı işaretlerini kullanmıştır. Hititler, kökenleri tartışmalı Sümerlerin icat ettiği çivi yazısını dillerine uyarlamış Semitik bir halkın yazı sistemini, Hint-Avrupa Dil Ailesi'nin bilinen en eski üyesi Hititçe'yi (Neşaca) kaydetmek için kullanmışlardır.

2. Hint-Avrupa Dilleri

Hitit devletinin resmi dili Hititçe'nin de içinde bulunduğu, Kuzeybatı Anadolu'da kullanılan Palaca, Anadolu'nun batısında ve güneyinde kullanılan Çivi Yazısı Luwicesi (Batı Luwicesi) ile Anadolu ve Hitit politik-kültür etkisinde olan Suriye'nin kuzeyinde kullanılan Hiyeroglif Luwicesi (Doğu Luwicesi), Hint-Avrupa Dil Ailesi'nin en eski üyeleridir. Bugün bu diller, Hint-Avrupa Dilleri'nin varsayımsal bir ortak atası olarak kabul edilen Proto Hint-Avrupa Dili (P.I.E.)'nden erken evrede ayrılmış bir Anadolu grubu içerisinde ele alınmaktadır. Anadolu grubundaki diller günümüzde yaşayan herhangi bir dilin atası değildir.

Proto Hint-Avrupa ⁵	
Anadolu Grubu	
II. binyıl	I. binyıl
Hititçe	Hiyeroglif Luwicesi
Luwice	Likya Dili
Palaca	Lidya Dili
Hiyeroglif Luwicesi	Karya Dili
	Pamfilya Dilleri

Hint-Avrupa Dil Ailesi'nin önemli dalları: Germanik Diller (Almanca, İngilizce), Roman (İtalik) Dilleri (Latince, İtalyanca, Fransızca), Keltik Diller (Galce), Hint-İran (İndo-İran) Dilleri (Sanskritçe, Farsça, Kürtçe, Urdu Dili) ve Baltık-Slav Dilleri (Letonyaca, Rusça, Sırpça) dallarıdır.

3. Diğer Dil Aileleri

Türkçe, diğer Türk Dilleri ile Moğolca, tartışmalı olarak Japonca gibi diller Altay Dilleri içerisinde. Ural-Altay Dil Ailesi, Hint-Avrupa Dil Ailesi kadar kabul görmüş değildir ve halen varsayımsaldır.

Hitit kültürünü etkileyen birçok unsurun Mezopotamya'dan Anadolu'ya girmesine aracılık eden Hurriler ve M.Ö. I. binyılın güçlü krallıklarından Urartuların dilleri, Anadolu'daki diğer dillerden farklıdır. Hurrice ve Urartuca'nın, Kafkas Dilleri ailesinin kuzeydoğu kolu ile akrabalıkları üzerine halen çalışılmaktadır.

5 Edgar H. Sturtevant, Proto Hint-Avrupa Dilini de kapsayan bir Proto İndo-Hitit başlığı önermiştir. Buna göre, Anadolu dillerini içeren İndo-Hitit olarak adlandırılan grup ve Proto Hint Avrupa Dili, erken evrede birbirinden ayrılmıştır.

Hititler dillerini yazıya geçirdiklerinde, kendilerinden önce Anadolu'da kullanılan Hattice muhtemelen artık ölü bir dildi. Hititlerin yaşadığı ülkenin adından birçok dağ ve nehir adına kadar coğrafi isimler bu dildedir. Hattice bugün Abazca, Çerkezce, gibi dillerin üyesi olduğu kuzeybatı Kafkas Dilleri ile ilişkilendirilmektedir.

Konuyla İlgili Seçilmiş Kaynakça

- Aksan, D., *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara, 2007. – Aronoff, M.-J. R. Miller (eds.), *The Handbook of Linguistics*, Oxford, 2001. – Bodmer, F., *The Loom of Language. A Guide to Foreign Languages for the Home Student*, London, 1943. – Breton, R., *Dünya Diller Atlası*, İstanbul, 2007. – Brown, K. (ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, Oxford, 2005². – Dilaçar, A., *Dil, Diller ve Dilcilik*, Ankara, 1968. – Dinçol, A., *Eski Anadolu Dillerine Giriş*, İstanbul, 1970. – Dinçol, A. - B. Dinçol, "Eskiçağ'da Doğu Akdeniz Havzası ve Anadolu'da Diller ve Yazılar", *Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi*, İstanbul, 2001: 20-37. – Fromkin, V et al., *An Introduction to Language*, Fort Worth, 2006⁸. – Greenberg, J., *The Languages of Africa*, Indiana, 1970. – Greenberg, J., *Indoeuropean and Its Closest Relatives. The Eurasiatic Language Family*, Stanford, 2000. – Korkmaz Z., *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1992. – Krahe, H., *Indogermanische Sprachwissenschaft I, Einleitung und Lautlehre*, Berlin, 1966. – Linke, A. et al., *Studienbuch Linguistik*, Tübingen, 1996³. – Ruhlen, M., *A Guide to the World's Languages*, Stanford, 1991. – de Saussure, F., *Genel Dilbilim Dersleri*, 1998. – Song, J.J., *Linguistic Typology: Morphology and Syntax*, Harlow, London, 2001. – Üçok, N., *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, 2004. – Vardar, B., *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, 1998. – Vardar, B., *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1988. – Wendt, H.F., *Sprachen*, Frankfurt am Main, 1961. – Woodard, R.D. (ed.), *The Cambridge Encyclopedia of the World's Ancient Languages*, Cambridge, 2004.

TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Bölüm II

Dilbilim, Filoloji ve Hititoloji (<i>Hasan Peker</i>)	37
Dil	37
Dilin Birimleri	38
Dilbilimin Dalları	40
Dillerin Sınıflandırılması	42

IIA 1

HİTİTOLOJİYE GİRİŞ

Hazırlayan
Metin Alparslan

HİTİTOLOJİYE GİRİŞ

TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

HİTİTOLOJİYE GİRİŞ

ISBN 978-605-5607-00-5

Seri **INSTRUMENTA LINGUARUM ANTIQVARUM 1**

Hazırlayan

Metin Alparslan

Dizi Editörü

Bedia Demiriş

Birinci Basım

Eklm 2009

Baskı ve Cilt

Graphis Matbaa

Satış ve Dağıtım

Zero Ltd.

Abdullah Sokak No. 17 Taksim 34433 İstanbul

Tel: +90 (212) 244 7521 Fax: +90 (212) 244 3209

info@zerobooksonline.com

www.zerobooksonline.com

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü

Ekrem Tur Sokak, No: 4 Beyoğlu 34435 İstanbul

Tel: +90 (212) 292 0963

info@turkinst.org

www.turkinst.org

INSTRUMENTA LINGUARUM ANTIQUARUM

1

HİTİTOLOJİYE GİRİŞ

Hazırlayan
Metin Alparslan

TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

2009

İçindekiler

Sunuş	7
Editörün Önsözü	9
Bölüm I	
Bir Bilim Olarak "Hititoloji" (Metin Alparslan)	11
"Hitit" ve "Hititler"	11
Hitit Çivi Yazısı	13
Hitit Dili	14
Hititoloji'nin Tanımı ve Kapsamı	19
Hititoloji'nin Yardımcı Bilim Dalları	20
Hititolojide Amaç ve Yöntem	23
Hititoloji'nin Kaynakları	24
Tarihlendirme ve Kronoloji	31
Bölüm II	
Dilbilim, Filoloji ve Hititoloji (Hasan Peker)	37
Dil	37
Dilin Birimleri	38
Dilbilimin Dalları	40
Dillerin Sınıflandırılması	42
Bölüm III	
"Yazı"nın Tarihi (Metin Alparslan)	49
Yazının Temelleri: "Nesne-Resim-Fikir"	49
Tarih Yazıyla Başlar, Yazı Sümer'de Başlar	53
Bölüm IV	
Çivi Yazısı (Metin Alparslan)	59
Genel Bilgiler	59
Çivi Yazısının Uygulandığı Diller	63

Bölüm V

Bir Bilimin Tarihi (Metin Alparslan)	69
Çivi Yazısı'nın Çözümü	69
I. Dareios ve Xerxes'in Yazıtları	71
Hitit Dilinin Çözümü ve Hititoloji'nin Ortaya Çıkışı	73
Luwi Hiyerogliflerinin Çözümü	77
Türkiye'de "Hititoloji"	82

Bölüm VI

Eski Önasya ve Mısır'da Diller ve Yazılar (Ali Dinçol - Belkıs Dinçol)	85
---	----

Bölüm VII

Hititler	95
Hititlerin Kimliği (Ali Dinçol)	95
Hitit Siyasal Tarihin Ana Hatları (Ali Dinçol)	96
Hititlerde Devlet İdaresi ve Halk (Ali Dinçol)	105
Hitit Yasalarının Ana Çizgileri (Ali Dinçol)	107
Hitit Dini ve Tanrıları (Meltem Doğan-Alparslan)	119
Hitit Mitolojisi'nin Ana Hatları (Meltem Doğan-Alparslan)	128
Hitit Mühürçülüğü (Ali Dinçol-Belkıs Dinçol)	133

Bölüm VIII

Geç Hitit Devletleri (Meltem Doğan-Alparslan)	137
Kargamış	139
Malatya	140
Tabal	141
Kızıldağ	142
Gurgum	144
Pattin/Unqi	145
Kummuhu	146
Que ve Hilakku	146
Sam'al	147
Geç Hitit Devletlerinde Devlet Yönetimi ve Ordu	148

Ekler	149
--------------------	-----

Resim Kaynakçası	168
-------------------------------	-----